

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ ГАЛУЗЕЙ
ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

К. І. Мелєсцев

**ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З ДИСЦИПЛІНИ «СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ»**

Електронне видання

Вінниця
ДонНУ
2020

УДК 930.2(076.5)
М 473

*Рекомендовано до друку вченою радою
факультету історії та міжнародних відносин
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 4 від 23.12.2020.)*

Автор: *К. І. Мелекєсцев*, викладач кафедри історії України та спеціальних галузей історичної науки.

Рецензенти: *Н. Р. Темірова*, д-р іст. наук, професор, в. о. зав. кафедри Історії України та спеціальних галузей історичної науки Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Є. О. Проценко, канд. іст. наук, ст. викл. кафедри всесвітньої історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Мелекєсцев К. І.

М 473 Плани семінарських і практичних занять з дисципліни «Спеціальні історичні дисципліни». К. І. Мелекєсцев. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. 28 с.

Плани семінарських та практичних занять з дисципліни «Спеціальні історичні дисципліни» містять порівняльну таблицю розподілу лекційних та практичних занять у структурі дисципліни, проблемні питання та інші завдання, переліки джерел та літератури до кожного семінару.

Семінарські заняття комбінують як репродуктивну роботу, закріплюючи лекційний матеріал, так і складні завдання, що вимагають науково-пошукової роботи задля правильного виконання. Практичні заняття враховують потреби студентства у розвитку конкретних навичок роботи з джерелами, які розглядаються спеціальними історичними дисциплінами.

Викладені плани семінарських та практичних занять відповідають потребам предмету «Спеціальні історичні дисципліни» та призначені для здобувачів освіти спеціальності 032 «Історія та археологія» освітньої програми «Історія та археологія».

УДК 930.2(076.5)

© Мелекєсцев К. І., 2020

© ДонНУ імені Василя Стуса, 2020

ЗМІСТ

Передмова	4
1. Характеристика дисципліни.....	5
1.1. Компетентності та результати навчання.....	5
1.2. Таблиця розподілу годин між семінарськими та лекційними заняттями.....	8
2. Семінарські та практичні заняття студентів денної форми навчання	10
2.1. Семінарські заняття з тем «Бібліографія, історична метрологія та хронологія».....	10
2.2. Практичні заняття з тем «Спеціальні історичні дисципліни: Бібліографія, історична метрологія та хронологія»	13
2.3. Семінарські заняття з тем «Спеціальні історичні дисципліни: Палеографія, архівознавство».....	14
2.4. Практичні заняття з теми «Спеціальні історичні дисципліни: Геральдика»	19
3. Семінарські та практичні заняття студентів заочної форми навчання.....	21
3.1. Семінарські заняття студентів заочної форми навчання	21
3.2. Практичні заняття	25

ПЕРЕДМОВА

Предмет «Спеціальні історичні дисципліни» є одним із центральних, ключових для освітньої програми «Історія та археологія». Викладання цього курсу – велика відповідальність, яка вимагає ретельного вивчення матеріалів попередників. На щастя, факультет історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса за довгий час сформував певні традиції викладання «Спеціальних історичних дисциплін», тож основним завданням було врахувати та переосмислити надбання попередників, а також оновити матеріали дисципліни з огляду на результати сучасних досліджень «допоміжних наук історії» у країнах Заходу.

Запропоновані автором нововведення стосуються окремих тем середньовічної доби, нових тенденцій у дослідженнях метрології та хронології, а також новітніх поглядів на певні пам'ятки палеографії і ксилографії. Щодо самостійної роботи студентства з геральдики, то вона виражається в окремих практичних завданнях, які будуть представлені у майбутній публікації ширших методичних рекомендацій з предмету. Завдання семестру 2(4) були складені відповідно до умов дистанційного навчання через епідемію COVID-19.

Розробка практичних занять виконувалася з урахуванням наявних матеріалів у бібліотеці в корпусі ДонНУ на вул. Грушевського 2 задля полегшення роботи студентів факультету. Це стало особливо актуальним для практичного використання студентами знань, набутих із дисципліни «Бібліографія», що характеризується здебільшого теоретичним навантаженням. Нові заняття за досвідом проведення ефективно показують студентам практичні сторони бібліографії, бібліотекознавства, метрології, палеографії. Особливо корисно здобувачам освіти знайомство з бібліографічними покажчиками, вивчення додаткових параметрів онлайн-пошуку, практика розрізнення та складання бібліографічних описів за різними стандартами й вимогами. Так само студенти тренувалися переводити дані «від створення світу» до сучасної системи літочислення, аршини – в метри, мілі – в кілометри тощо. У процесі знайомства з історичною метрологією та хронологією обговорювалися корисні сучасні довідники зі спеціальних історичних дисциплін, а також калькулятори на допомогу дослідникам метрології онлайн.

У майбутньому семінарські та практичні завдання планується розширяти з подальшим урахуванням сучасних досягнень у різних галузях спеціальних історичних дисциплін, із залученням більшої кількості іномовних джерел, особливо таких, які студенти можуть знайти в мережі Інтернет.

1. ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЦИПЛІНИ

1.1. КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Мета навчальної дисципліни «Спеціальні історичні дисципліни»: формування наукового уявлення про історичну бібліографію, метрологію і хронологію, геральдику і генеалогію, архівознавство та палеографію, запровадження спеціально-історичних, міждисциплінарних методів для опрацювання СІД, виявлення їхніх інформативних можливостей для здійснення зовнішньої і внутрішньої критики історичних джерел.

Навчальна дисципліна формує міждисциплінарні взаємозв'язки з іншими дисциплінами, зокрема: «Історія України», «Всесвітня історія», «Археологія», «Історична географія», «Історичне краєзнавство», «Етнологія», «Методика роботи з історичними джерелами».

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування та розвиток у студентів компетентностей і програмних результатів навчання відповідно до освітньої програми спеціальності 032 «Історія та археологія».

Загальні компетентності (ЗК):

1. Базові загальнонавчальні уміння: гностичні, проектувальні, організаційні, комунікативні; базові знання фундаментальних наук, в обсязі, необхідному для освоєння загальнопрофесійних дисциплін (ЗК–3).

2. Здатність до письмової та усної комунікації рідною мовою, здатність грамотно використовувати у своїй діяльності професійну лексику, володіння культурою мислення, сучасним науковим понятійно-категоріальним апаратом (ЗК–6).

3. Здатність дослідної діяльності: дослідницькі навички, навички емпіричних та інтерпретаційних досліджень, аналізу, оцінки та синтезу нових ідей, здатність формулювати власний аргументований погляд на дискусійні проблеми й вести наукову полеміку (ЗК–7).

Спеціальні компетентності (СК):

1. Наявність професійної компетентності в галузі історичної бібліографії, архівознавства, музеєзнавства, палеографії, метрології, хронології, генеалогії, геральдики, нумізматики, володіння методами і технічними прийомами цих дисциплін для здійснення професійної діяльності. Здатність до роботи в бібліотеках та архівах. Володіння навиками бібліографічного аналізу, складення оглядів, анотацій, рефератів і бібліографії за певною тематикою, вміння кваліфіковано оформляти бібліографічний апарат історичного дослідження, володіння способа-

ми і прийомами роботи з різними базами даних, навичками пошуків необхідної інформації в електронних каталогах й мережевих ресурсах. Володіння прийомами і методами архівної евристики, вміння працювати з архівними, музейними фондами (СК–9).

2. Розуміння основних концептуальних напрямків розвитку історичної науки, здатність до критичного сприйняття концепцій різних шкіл; володіння основами джерелознавчого тлумачення історичних свідочств, знання основ теорії історичного розвитку (СК–11).

3. Навички роботи з науковою історичною літературою та різноманітними історичними джерелами: вміння робити історіографічний огляд літератури з проблем наукового дослідження; вміння збирати, класифікувати джерела, застосовувати до них методи наукової історичної критики, використовувати їх у науково-дослідницьких цілях з метою задоволення інформаційних потреб (СК–12).

4. Здатність до роботи із інформацією для прийняття рішень органами державного управління, місцевого, регіонального й республіканського самоврядування; здатність до роботи із інформацією для забезпечення діяльності аналітичних центрів, громадських та державних організацій, засобів масової інформації; здатність до розробки інформаційного забезпечення історико-культурних та історико-краєзнавчих аспектів у тематиці діяльності організацій та закладів культури (СК–17).

Результати навчання

1. Знання науково-понятійного апарату історичної науки, парадигм, теоретичних шкіл, концепцій, що застосовуються в історичній науці (ПРН–3–3).

2. Знання основних типів і видів історичних джерел, комплексу загальнонаукових та спеціальних історичних методів досліджень, алгоритмів практичного застосування обраних операцій та методів дослідження (ПРН–3–4).

3. Знання наукових та організаційних аспектів функціонування архівної, музейної, бібліотечної сфери (стосовно історичної науки) (ПРН–3–5).

4. Виявляти історичні джерела та наукову літературу із визначеної історичної проблематики; верифікувати, систематизувати отриману інформацію за встановленими критеріями; інтерпретувати та тлумачити історичні джерела (ПРН–У–2).

5. Використовувати інтернет-ресурси; впроваджувати засоби інформаційних технологій в історичні дослідження (ПРН–У–3).

6. Здатність продуктивно працювати в групах для вирішення дослідницьких завдань, використовувати досвід інших, співпрацювати з ними (ПРН–К–2).

7. Самостійність у пошуку, обробці та аналізі інформації з різних джерел (ПРН–АВ–1).

8. Працювати самостійно та автономно, планувати і своєчасно виконувати поставлені завдання (ПРН–АВ–3).

9. Формулювати та аргументовано доводити власну точку зору у письмовій чи усній формі (ПРН–АВ–4).

1.2. ТАБЛИЦЯ РОЗПОДІЛУ ГОДИН МІЖ СЕМІНАРСЬКИМИ ТА ЛЕКЦІЙНИМИ ЗАНЯТТЯМИ

Тиждень	Тема	Форма проведення заняття	Завдання, години	Мах кількість балів
1	2	3	4	5
1	Історія історичної бібліографії	л	4	
2		л	4	
3	Ключові питання досліджень історичної бібліографії	с	4	5
4		с	4	5
5	Історико-бібліографічний пошук	л	4	
6	Практика бібліографічного пошуку	с	4	5
7	МКР 1		2	15
	Історична метрологія: предмет, об'єкт, нарис історії розвитку	л	2	
8		л	4	
9	Історична хронологія: предмет, завдання та історія розвитку. Календарні системи світу	л	4	
10		л	4	
11	Практична метрологія	с	4	5
12	Практичні системи літочислення	с	4	5
13	Практична робота з показниками	с	2	5
	Тематика за вибором студентства	с	2	
14	МКР 2		2	15
	Новітні дослідження СІД	л	2	
15	Захист індивідуальних робіт та СРС		2	20
	Підбиття підсумків семестру	л	2	
16	Залік			20
17	Основи музеєзнавства та музеології	л	4	
18	Предмет і методологічні засади архівознавства. Національний архівний фонд України	л	4	
19		л	2	
	Описування архівних документів	л	2	
20	Історія архівної справи: основні періоди та етапи розвитку	л	2	
	Архівознавство для самостійного вивчення	с	2	5
21	Палеографія: предмет, завдання, історія розвитку та сучасний стан	л	4	
22	Зовнішні ознаки писемних пам'яток	с	4	10

Закінчення таблиці

1	2	3	4	5
23	МКР 3		2	10
	Генеалогія	л	2	
24	Геральдика	л	4	
25		л	4	
26	Практичне заняття з геральдики	с	4	15
27	МКР 4		2	10
	Підведення підсумків семестру	л	2	
28	Захист індивідуальних робіт та СРС. Підготовка до екзамену		4	10

Загальна кількість годин: денна – 270 заочна – 270
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 6

Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Лекції	
79 год	20 год
Практичні, семінарські	
48 год	12 год
Самостійна робота	
143 год	238 год

Примітка: схема розподілу є умовною та може змінюватися викладачем з огляду на потреби того чи іншого студентського колективу. В умовах дистанційного навчання викладання певних дисциплін (наприклад, музеєзнавство чи генеалогія) може бути перенесене на 1-й семестр за умов швидшого проходження лекційного та семінарського матеріалу. Також може бути заборонено відвідування під час практичних занять бібліотек та музеїв через карантинні обмеження. У такому разі необхідно приділити увагу на особистим виступам студентів зі своїми презентаціями та повідомленнями щодо різноманітних спеціальних історичних дисциплін, які не увійшли до основного лекційного матеріалу, а також персональним пошуковим студіям студентів щодо використання СІД, у власних дослідженнях. У такий спосіб студенти практикуватимуть як свої науково-пошукові навички, так і вміння презентувати накопичений, вивчений матеріал аудиторії з власного комп'ютера, що є особливо важливим у сучасну добу вебінарів, форумів, веб-конференцій та занять онлайн.

2. СЕМІНАРСЬКІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

2.1. СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ З ТЕМ «БІБЛІОГРАФІЯ, ІСТОРИЧНА МЕТРОЛОГІЯ ТА ХРОНОЛОГІЯ»

Семестр 1(3)

Семінар 1–3: Бібліографія

1. Теоретико-методологічні аспекти визначення бібліографії.
2. Історія становлення національної бібліографії України.
3. Іван Франко як бібліограф.
4. Бібліографія творів М. Грушевського.
5. Діяльність Київської археографічної комісії (1843–1921 рр.).
6. Діяльність Бібліографічного відділу ВУАН у 1920-ті роки.
7. Проблеми, перспективи українського бібліографознавства ХХІ ст.

Література

1. Бабич В. С. Підготовка бібліотечно-бібліографічних кадрів в Україні. *Національна бібліографія України: стан і тенденції розвитку: Матеріали міжвідомчої наук. конф. 12–14 квітня 1994 р.* Київ, 1995. С. 18.
2. Бібліотеки та науково-інформаційні центри України. *Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського: веб-портал.* URL: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/libuk.html>.
3. Бібліотекознавство і бібліографія України / М-во культури і мистецтв України. НПБ України. Київ, 1999. Вип. 67: *Бібліографічний покажчик за II півріччя 2003 р.* / укл. С. Савченко; наук. кер. Є. К. Бабич. Київ, 2004.
4. Геращенко М. В. Українські вчені та бібліографія: навч. посіб. Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2008. 172 с.
5. Казьмирчук Г., Казьмирчук М. Бібліографія історична. *Спеціальні історичні дисципліни: Довідник: навч. посіб для вищ. навч. закладів.* Київ, 2008.
6. Казьмирчук Г. Д. Історична бібліографія: курс лекцій і методичних матеріалів для студентів історичного факультету. Київ, 2012. 160 с.

Семінар 4–6: Історична метрологія

1. Основні етапи розвитку метрології.
2. Первісні способи вимірювання.
3. Метрологія Русі і руських князівств (IX–XIII ст.).
4. Метрологія часів Польсько-литовської унії (XIV–XVIII ст.).
5. Система мір Московської держави XVI–XVII ст.
6. Система мір і ваги в часи Гетьманщини (середина XVII–XVIII ст.).
7. Народна метрологія (XVIII ст.).
8. Створення еталонів. Поява Палати мір і ваг (XIX ст.).
9. Міжнародна організація законодавчої метрології (XX ст.).

Література

1. Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність». Верховна Рада України; Закон від 05.06.2014 № 1314-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1314-18>
2. Величко О. М., Коцюба А. М., Новіков В. М. Основи метрології та метрологічна діяльність: навчальний посібник. Київ: НАУКМА, 2000. 226 с.
3. Герасименко Н. О. З історії мір місткості і ваги на Волині і Наддніпрянщині в XIV – першій половині XVII ст. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Т. 140. С. 247–278.
4. Леонтьева Г. А., Шорин П. А., Кобрин В. Б. Вспомогательные исторические дисциплины. Москва, 2000. С. 279–295.
5. Метрологія історична. *Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів* / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.) та ін. Київ: Либідь, 2008. С. 366–375
6. Спеціальні історичні дисципліни: навчальний посібник / за ред. В. О. Замлинського, М. Ф. Дмитрієнко. Київ, 1992. С. 236–242.
7. Convention establishing an International Organisation of Legal Metrology. – Done at Paris – France, the 12th of October 1955 Modified in 1968 by amendment of Article XIII (In conformity with the provisions of Article XXXIX). URL: https://www.oiml.org/en/files/pdf_b/b001-e68.pdf

Семінар 7–9: Історична хронологія

1. Слов'янська система літочислення (початок року, тиждень, доба, місяць, круги сонця, вруцеліто, індікт).
2. Співвідношення березневого, ультра-березневого, вересневого року.
3. Види ер. Світові ери, їх співвідношення.
4. Розрахунки дат за церковними святами. Пасхалії.
5. Співвідношення юліанського та григоріанського календарів.
6. Сучасні пропозиції реформування календарів. «Десятичний час».
7. Системи літочислення народів світу.
8. Проблеми встановлення хронології найдавнішої історії та праісторії. Радіо-вуглецевий та інші методи датування, їхні позитивні риси та недоліки.
9. Поділ дня, ночі в історичній хронології народів світу.

Література

1. Бондаренко Г. В. Спеціальні історичні дисципліни: навчальний посібник / Східноєвропейський національний університет ім. Л. Українки, Центр дослідів Волині при СНУ ім. Л. України, кафедра документознавства і музейної справи. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 424 с.
2. Климишин І. А. Календар природи і людини. Київ: Вища школа, 1975. 178 с.
3. Перехрест О. Г. Історична хронологія: навчальний посібник / Міністерство освіти України; Черкаський державний університет ім. Б. Хмельницького. Черкаси: Відлуння, 1999. 144 с.
4. Стрельський В. І. Історія календаря: монографія. Київ, 1975.
5. Стрельський В., Титаренко П. Історія календаря. Київ: Знання, 1975. 48 с.
6. Титаренко П. Історія календаря в Росії і Україні в зв'язку з загальною історією календарів. Київ: Знання, 1972. 72 с.

2.2. ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ З ТЕМ «СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ: БІБЛІОГРАФІЯ, ІСТОРИЧНА МЕТРОЛОГІЯ ТА ХРОНОЛОГІЯ»

Семестр 1(3)

Практичне заняття 1. Оформлення бібліографії

1. Вивчення відмінностей між ДСТУ 2006 та 2015 р. щодо бібліографії.
2. Практика оформлення пристатейного списку літератури.
3. Ознайомлення з вимогами до бібліографії фахових журналів з історії.

Практичне заняття 2. Робота з покажчиками

1. Наочне ознайомлення з бібліографічними покажчиками.
2. Практика пошуку літератури з теми з використанням покажчика.

Практичне заняття 3. Практична метрологія

1. Ознайомлення із системами виміру, що можуть знадобитися історику.
2. Практика-тестування з метрології.

Практичне заняття 4. Системи літочислення

1. Практика зі слов'янської системи літочислення.
2. Практика за мусульманською та іудейською системами літочислення.

Практичне заняття 5. Тематика за вибором студентства.

1. Q&A щодо питань, які виникли під час вивчення дисципліни.
2. Робота над помилками, які виникли під час самостійної роботи.
3. Виступи студентів із повідомленнями та презентаціями з обраної теми спеціальних історичних дисциплін.

2.3. СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ З ТЕМ «СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ: ПАЛЕОГРАФІЯ, АРХІВОЗНАВСТВО»

Семестр 2(4)

Семінар 1–2: Походження і розвиток слов'янської та руської писемності

1. Проблема походження слов'янської писемності у літературі.
2. Теорії щодо походження писемності на Русі.
3. Кирилиця і глаголиця.
4. Загальний огляд найбільших пам'яток X–XIII ст.
5. Критика джерел та проблема достовірності пам'яток писемності Давньої Русі (на прикладі Радзивіллівського літопису / Кенігсберзького зводу).

Література

1. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/>
2. Кондаков Н. П. Заметка о миниатюрах Кенигсбергского списка начальной летописи. *Радзивиловская, или Кенигсбергская, летопись. Ч. 2: Статьи о тексте и миниатюрах рукописи.* Санкт-Петербург, 1902.
3. Різник М. Письмо і шрифт: посіб. для студ. художніх інститутів і університетів. Київ, 1978.
4. Пирко В. Русская палеография: учеб. пособ. Київ, 1991.
5. Сизов В. И. Миниатюры Кенигсбергской летописи (археологический этюд). *Известия Отделения русского языка и словесности. Т. 10, кн. 1.* Санкт-Петербург, 1905.
6. Сокирко О. Г. Українська кирилична палеографія XI–XVIII ст.: навч. посібник для студентів іст. Спеціальностей / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, іст. ф-т. Київ: Олег Філюк, КНТ, 2016. 141 с.
7. Fullerton, Sharon Golke: *Paleographic Methods Used in Dating Cyrillic and Glagolitic Manuscripts.* Ohio State University, Columbus 1971.

Семінар 3–5: Зовнішні ознаки писемних пам'яток XV–XVII ст.

1. Графіка: скоропис і його особливості (московський, український, білоруський).
2. Оформлення писемних пам'яток, книжкові прикраси (орнамент, мініатюра, в'язь).
3. Найбільш важливі пам'ятки писемності XV–XVII ст.
4. Перша слов'янська друкарня Швайпольта Фіоля та її доробок.
5. Друкарська справа в Україні у XVI–XVII ст.
6. Критика джерел періоду XV–XVII ст. Питання достовірності.
7. Джерела ксилографії. Гравюра «Die Gesandtschaft des Großfürsten von Moskau auf dem Reichstag in Regensburg» 1576 р. та її репродукції.

Література

1. Бондаренко Г. В. Спеціальні історичні дисципліни: навч. посібник / Східно-європейський національний університет ім. Л. Українки, Центр дослідів Волині при СНУ ім. Л. України, Кафедра документознавства і музейної справи. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. С. 9–41.
2. Боянівська М. Б. Книгописання. *Історія української культури. Т. 2 (Українська культура XIII – першої половини XVII ст.)*. Київ, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult240.htm>
3. Криль М. Основи палеографії / Мін-во освіти України, Ін-т системних досліджень освіти, Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. Київ: ІСДО, 1995. С. 1–14.
4. Пирко В. Русская палеография: учеб. пособ. Київ, 1991.
5. Гудзик К. Врятований із забуття: Іван Огієнко та Фіоль Швайпольт. «День». URL: <http://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/vryatovaniy-iz-zabuttya>

Семінар 6–7: Зовнішні ознаки писемних пам'яток кінця XVII–XVIII ст.

1. Характеристика найбільш відомих писемних пам'яток періоду.
2. Козацькі літописи.
3. «Генеральний регламент» 1720 р. та його значення в організації діловодства.
4. Запровадження «цивільної азбуки» в Російській імперії.
5. Оформлення писемних пам'яток, книжкові прикраси періоду.
6. Центри книгописання та книгодруку в Україні XVIII ст.

Література

1. Генеральний регламент 28 февраля 1720 г. *Реформы Петра I. Сборник документов* / сост. В. И. Лебедев. Москва: Гос.соц.-эк.изд-во, 1937. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/general.htm>
2. Боянівська М. Б. Книгописання. *Історія української культури Т. 2 (Українська культура XIII – першої половини XVII ст.)*. Київ, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult240.htm>
3. Клепиков С. А. Филигрانی и штемпели на бумаге русского и иностранного производства XVIII–XX вв. Москва, 1959.
4. Панашенко В. В. Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст.: (на матеріалах Лівобережної України) / АН Української РСР, Ін-т історії. Київ: Наукова думка, 1974. 111 с.
5. Пирко В. Русская палеография: учеб. пособ. Київ, 1991.
6. Сокирко О. Г. Українська кирилична палеографія XI–XVIII ст.: навч. посібник для студентів іст. спеціальностей. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Іст. ф-т. Київ: Олег Філюк, КНТ, 2016. 141 с.
7. Шпак Ю. Козацькі літописи як прототексти. URL: <https://core.ac.uk/display/144153410>

Семінар 8–10: Писемні пам'ятки кінця XVIII–XIX ст.

1. Умови розвитку писемності під владою Російської та Австрійської імперій. Особливості розвитку писемності в Україні.
2. Матеріал для письма і знаряддя письма наприкінці XVIII–XIX ст.
3. Запровадження в Російській імперії «Гражданского шрифта».
4. Оформлення книг та книжкові прикраси XVIII–XIX ст.
5. Конфлікт Г. Міллера та Г. Байера з М. Ломоносовим. Питання втрати оригіналів рукописів «Истории Российской с самых древнейших времен» В. Татищева та інших творів з історії XVIII ст.
6. Діяльність «Комиссии для составления записок о древней истории, преимущественно российской» під керівництвом графа О. П. Шувалова.
7. Рукопис та видання «Історії Русів» та «Книги буття українського народу».

Література

1. Дружинець М. Л. Українське усне мовлення за писемними пам'ятками XIX ст.: вимова звукосполук. *Записки з історії українського мовознавства*. 2014. № 21. С. 9–14. DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2014.21.129944>
2. Боянівська М. Б. Книгописання. *Історія української культури Т. 2 (Українська культура XIII – першої половини XVII ст.)*. Київ, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult240.htm>
3. Левочкин И. В. Основы русской палеографии. Москва: Кругъ, 2003. 176 с.
4. Мирончук А. Історіографічна традиція Уложеної комісії 1767–1768 рр. на сторінках енциклопедичних видань. *Енциклопедичний вісник України*. 2015. Вип. 6–7. Київ, 2015. С. 66–76.
5. Пирко В. Русская палеография: учеб. пособ. Київ, 1991.
6. Трембіцький А. Історія друкарства на Поділлі за працями Є. Сіцинського. *Київська старовина*. 2003. № 6. С. 28–42.
7. Шицгал А. Русский типографический шрифт. Москва: Книга, 1985. 256 с.

Семінар 11–13. Архівознавство для самостійного вивчення

1. Розкрийте поняття «архівна система» та її основні види.
2. Система архівних установ України та їх структура.
3. Розкрийте зміст поняття «Національний архівний фонд України». Чому для визначення сукупного архівного фонду України використано такий термін?
4. Охарактеризуйте поняття «архівна україніка». Які групи документів до неї належать?
5. Архівне описування: види, принципи, методи.
6. Предмет, об'єкт і методи архівознавства.

Література

1. Архівознавство: підручник для студентів вищих навчальних закладів України / редкол.: Я. С. Калакура (гол. ред.) та ін. Київ, 1998. 316 с.
2. Веденський А. О., Дядиченко В. А., Стрельський В. І. Допоміжні історичні дисципліни: короткий курс. Київ, 1963. 207 с.
3. Про Національний архівний фонд і архівні установи: Закон України від 24 грудня 1993 р. Київ, 1994. 18 с.
4. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27 січня 1995 р. *Питання архівного будівництва в законодавчих актах України: збірник документів*. Київ, 1996. С. 98–110.
5. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. *Питання архівного будівництва в законодавчих актах України: збірник документів*. Київ, 1996. С. 83–97.
6. Хрестоматія з архівознавства: навч. посіб. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. / Держкомархів, УНДІАСД; наук. ред. І. Б. Матяш; упоряд.: Г. В. Боряк, І. Б. Матяш, Р. Я. Пиріг. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2003. 408 с.

2.4. ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

З ТЕМИ «СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ: ГЕРАЛЬДИКА»

Семестр 2(4)

1. Скласти детальний опис великого герба **одного** з цих діячів:
  - а) Карл V фон Габсбург, імператор Священної Римської імперії;
  - б) Бенедикт XVI, Папа Римський;
  - в) Філіп VI, король Іспанії;
  - г) Карл Хоробрий, герцог Бургундії;
  - е) герб Адольфа Бургундського, адмірала Нідерландів;
  - ж) герб Пилипа Орлика, гетьмана України (у вигнанні);
  - к) традиційний герб дофінів Королівства Франція.

2. На базі знань із дисципліни «Геральдика» спробуйте скласти свій особистий, унікальний герб, дотримуючись правил. Дозволяється використовувати онлайн-програми з малювання гербів, проте необхідно дати опис герба за міжнародною або за українською класифікацією. Наприклад, срібляний щит із синьою перев'яззю зліва направо буде описаний так: *«argent, over a bend azure»*.

3. Презентація з дисципліни «Геральдика»: має складатися з 10 слайдів, кожен із яких пов'язаний з тим чи іншим гербом. Кожен герб має супроводжуватися описом за міжнародною або за українською системою. Герби можуть стосуватися окремих міст, регіонів, або видозмінених гербів області / держави, правителів або інших династій.

Теми для презентацій із геральдики:

- 1) Геральдика Донецької області.
- 2) Геральдика Вінницької області.
- 3) Геральдика Хмельницької області.
- 4) Геральдика Чернівецької області.
- 5) Геральдика в історії Криму та у сучасній АРК.
- 6) Державна символіка України крізь віки.
- 7) Бургундська геральдика.
- 8) Польська геральдика.
- 9) Англосаксонська та норманська геральдика.

- 10) Геральдика чи її елементи у Східній Римській Імперії.
- 11) Геральдика чи її елементи в Османській імперії.
- 12) Країни Азії у пристосуванні до «правил» європейської геральдики.
- 13) Геральдика у землях Британської імперії.
- 14) Геральдика США.
- 15) Геральдика штату (за вибором).
- 16) Геральдика у землях Іспанської імперії.
- 17) Геральдика князівств Священної Римської Імперії.
- 18) Геральдика держав Німецького союзу ХІХ ст.
- 19) Україна в геральдиці Російської імперії.
- 20) Україна в геральдиці Австро-Угорської імперії.

3. СЕМІНАРСЬКІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

3.1. СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Семінар 1: Бібліографія

1. Теоретико-методологічні аспекти визначення бібліографії.
2. Історія становлення національної бібліографії України.
3. Іван Франко як бібліограф.
4. Бібліографія творів М. Грушевського.
5. Діяльність Київської археографічної комісії (1843–1921).
6. Діяльність Бібліографічного відділу ВУАН у 1920-ті роки.
7. Проблеми, перспективи українського бібліографознавства в XXI ст.

Література

1. Бабич В. С. Підготовка бібліотечно-бібліографічних кадрів в Україні. *Національна бібліографія України: стан і тенденції розвитку*: Матеріали міжвідомчої наук. конф. 12–14 квітня 1994 р. Київ, 1995. С. 18.
2. Бібліотеки та науково-інформаційні центри України. *Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського: веб-портал*. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/libuk.html>.
3. Бібліотекознавство і бібліографія України / М-во культури і мистецтв України. НПБ України. Київ, 1999. Вип. 67: *Бібліографічний покажчик за II півріччя 2003 р.* / укл. С. Савченко; наук. кер. Є. К. Бабич. Київ, 2004.
4. Геращенко М. В. Українські вчені та бібліографія: навч. посіб. Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2008. 172 с.
5. Казьмирчук Г., Казьмирчук М. Бібліографія історична. *Спеціальні історичні дисципліни: Довідник*: навч. посіб для вищ. навч. закладів. Київ, 2008. С. 54–61.
6. Казьмирчук Г. Д. Історична бібліографія: курс лекцій і методичних матеріалів для студентів історичного факультету. Київ, 2012. 160 с.

Семінар 2: Історична метрологія

1. Основні етапи розвитку метрології.
2. Первісні способи вимірювання.
3. Метрологія Давньої Русі і руських князівств (IX–XIII ст.).
4. Метрологія Польсько-литовської держави (XIV–XVIII ст.).
5. Система мір Російської держави XVI–XVII ст.
6. Система мір і ваги в часи Гетьманщини (середина XVII–XVIII ст.).
7. Народна метрологія (XVIII ст.).
8. Створення еталонів. Поява Палат мір і ваг (XIX ст.).
9. Міжнародна організація законодавчої метрології (XX ст.).

Література

1. Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність». *Верховна Рада України*; Закон від 05.06.2014 № 1314-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1314-18>
2. Величко О. М., Коцюба А. М., Новіков В. М. Основи метрології та метрологічна діяльність: навч. посібник. Київ, НаУКМА, 2000. 226 с.
3. Герасименко Н. О. З історії мір місткості і ваги на Волині і Наддніпрянщині в XIV – першій половині XVII ст. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Т. 140. С. 247–278.
4. Метрологія історична. *Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів* / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко та інші. Київ: Либідь, 2008. С. 366–375
5. Спеціальні історичні дисципліни: навч. посібник / за ред. В. О. Замлинського, М. Ф. Дмитрієнка. Київ, 1992. С. 236–242.
6. Convention establishing an International Organisation of Legal Metrology. Done at Paris – France, the 12th of October 1955. Modified in 1968 by amendment of Article XIII (In conformity with the provisions of Article XXXIX). URL: https://www.oiml.org/en/files/pdf_b/b001-e68.pdf

Семінар 3: Історична хронологія

1. Слов'янська система літочислення (початок року, тиждень, доба, місяць, круги сонця, вруцеліто, індікт).
2. Співвідношення березневого, ультра-березневого, вересневого року.
3. Види ер. Світові ери, їх співвідношення.
4. Розрахунки дат за церковними святами. Пасхалії.
5. Співвідношення юліанського та григоріанського календарів.
6. Сучасні пропозиції реформування календарів. «Десятичний час».
7. Системи літочислення народів світу.
8. Проблеми встановлення хронології найдавнішої історії та праісторії. Радіо-вуглецевий та інші методи датування, їхні позитивні риси та недоліки.
9. Поділ дня, ночі в історичній хронології народів світу.

Література

1. Бондаренко Г. В. Спеціальні історичні дисципліни: навчальний посібник / Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Центр дослідів Волині при СНУ ім. Л. України, Кафедра документознавства і музейної справи. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 424 с.
2. Климишин І. А. Календар природи і людини. Київ: Вища школа, 1975. 178 с.
3. Перехрест О. Г. Історична хронологія: навч. посібник / Міністерство освіти України; Черкаський державний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси: Відлуння, 1999. 144 с.
4. Стрельський В. І. Історія календаря: монографія. Київ, 1975.
5. Стрельський В., Титаренко П. Історія календаря. Київ: Знання, 1975. 48 с.
6. Титаренко П. Історія календаря в Росії і Україні в зв'язку з загальною історією календарів. Київ: Знання, 1972. 72 с.

Семінар 4: Архівознавство

1. Розкрийте поняття «архівна система» та її основні види.
2. Система архівних установ України та їх структура.
3. Розкрийте зміст поняття «Національний архівний фонд України». Чому для визначення сукупного архівного фонду України використано такий термін?
4. Охарактеризуйте поняття «архівна україніка». Які групи документів до неї належать?
5. Архівне описування: види, принципи, методи.
6. Предмет, об'єкт і методи архівознавства.

Література

1. Архівознавство: підручник для студентів вищих навчальних закладів України / редкол.: Я. С. Калакура (гол. ред.) та ін. Київ, 1998. 316 с.
2. Веденський А. О., Дядиченко В. А., Стрельський В. І. Допоміжні історичні дисципліни: Короткий курс. Київ, 1963. 207 с.
3. Про Національний архівний фонд і архівні установи: Закон України від 24 грудня 1993 р. Київ, 1994. 18 с.
4. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27 січня 1995 р. *Питання архівного будівництва в законодавчих актах України: Збірник документів*. Київ, 1996. С. 98–110.
5. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. *Питання архівного будівництва в законодавчих актах України: Збірник документів*. Київ, 1996. С. 83–97.
6. Хрестоматія з архівознавства: навч. посіб. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. / Держкомархів, УНДІАСД; наук. ред. І. Б. Матяш; упоряд.: Г. В. Боряк, І. Б. Матяш, Р. Я. Пиріг. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2003. 408 с.

3.2. ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Практичне заняття 1. Оформлення бібліографії та робота з покажчиками

1. Вивчення відмінностей між ДСТУ 2006 та 2015 рр. щодо бібліографії.
2. Практика оформлення пристатейного списку літератури.
3. Ознайомлення з вимогами до бібліографії фахових журналів з історії.
4. Наочне ознайомлення з бібліографічними покажчиками.
5. Практика пошуку літератури з теми з використанням покажчика.

Практичне заняття 2. Практична метрологія та хронологія

1. Ознайомлення з системами виміру, що можуть знадобитися історику.
2. Практика-тестування з метрології.
3. Практика зі слов'янської системи літочислення.
4. Практика за мусульманською та іудейською системами літочислення.

Практичне заняття 3. Тематика за вибором студентства

1. Q&A щодо питань, які виникли під час вивчення дисципліни.
2. Робота над помилками, які виникли під час самостійної роботи.
3. Виступи студентів із повідомленнями та презентаціями з обраної теми спеціальних історичних дисциплін.

ДЛЯ ПОДАТОК

ДЛЯ ПОДАТОК

Навчальне видання

Мелєкєсцев Кирило Ігорович

**ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З ДИСЦИПЛІНИ «СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ»**

Електронне видання

Редактор
Технічний редактор

І. М. Колесникова
Т. О. Важеніна-Гопрак

Підписано до друку 14.12.2020
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 1,62
Зам. 83

Донецький національний університет імені Василя Стуса,
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018 р.